

OVERVIEW OF RESEARCH ON THE FORMATION AND DEVELOPMENT HUMAN AWARENESS OF RESPECT FOR DIFFERENCES IN PRESCHOOL CHILDREN

Dao Thi Linh Giang

Email: dtlgiang@ued.udn.vn

The University of Danang,
University of Science and Education
459 Ton Duc Thang street, Hoa Khanh ward,
Da Nang City, Vietnam

Received: 27/3/2026

Revised: 22/4/2026

Accepted: 25/5/2026

Published: 15/7/2026

Abstract: In the context of educational reform and international integration, early childhood classrooms are increasingly characterized by diversity. Respect for differences is therefore being reconceptualized as a foundational value linked to human development, social equity, and educational quality assurance. Internationally, research on respect for differences has developed across philosophy, ethics, sociology, psychology, and education. However, there remains a lack of integrative reviews that explicate how the conceptual content of respect for differences is translated from these foundational disciplines into early childhood education. Using an integrative review approach, this article systematizes the historical origins and conceptual essence of respect for differences. It analyzes related trajectories in cognitive development along with their educational implications for preschool children. The review clarifies a theoretical shift from foundational perspectives (Philosophy, Ethics, and Sociology) toward psychological and educational frameworks relevant to early childhood education. It proposes directions for future research to advance respect-for-differences education in early childhood education in Vietnam.

Keywords: *Cognitive development, respect for differences, respect for differences in preschool children.*

TỔNG QUAN NGHIÊN CỨU QUÁ TRÌNH HÌNH THÀNH VÀ PHÁT TRIỂN NHẬN THỨC CỦA CON NGƯỜI VỀ TÔN TRỌNG SỰ KHÁC BIỆT Ở TRẺ MẦM NON

Đào Thị Linh Giang

Email: dtlgiang@ued.udn.vn

Trường Đại học Sư phạm - Đại học Đà Nẵng
459 Tôn Đức Thắng, Phường Hòa Khánh,
Thành phố Đà Nẵng, Việt Nam

Nhận bài: 27/3/2026

Chỉnh sửa xong: 22/4/2026

Chấp nhận đăng: 25/5/2026

Xuất bản: 15/7/2026

Tóm tắt: Trong xu thế đổi mới giáo dục và hội nhập quốc tế, lớp học mầm non ngày càng thể hiện rõ sự đa dạng. Tôn trọng sự khác biệt vì thế được tái xác định như một giá trị nền tảng gắn với phát triển con người, công bằng xã hội và bảo đảm chất lượng giáo dục. Trên thế giới, nghiên cứu về tôn trọng sự khác biệt được triển khai theo hướng đa ngành trong Triết học, Đạo đức học, Xã hội học, Tâm lý học, Giáo dục học. Tuy nhiên, còn thiếu các tổng quan mang tính tích hợp làm rõ cơ chế chuyển hoá nội hàm khái niệm từ các lĩnh vực nền tảng sang giáo dục ở bậc Mầm non. Bằng phương pháp tổng quan tích hợp, bài viết hệ thống hoá nguồn gốc hình thành và bản chất khái niệm tôn trọng sự khác biệt; đồng thời phân tích tiến trình phát triển nhận thức liên quan và các hàm ý giáo dục đối với trẻ em lứa tuổi mầm non. Kết quả nghiên cứu làm rõ sự dịch chuyển từ các tiếp cận nền tảng (Triết học - Đạo đức - Xã hội học) sang khung tâm lý học và giáo dục học gắn với giáo dục mầm non, đồng thời đề xuất một số định hướng nghiên cứu tiếp theo nhằm phát triển giáo dục tôn trọng sự khác biệt cho trẻ mầm non ở Việt Nam.

Từ khóa: *Phát triển nhận thức, tôn trọng sự khác biệt, tôn trọng sự khác biệt ở trẻ mầm non.*

1. Đặt vấn đề

Trong giáo dục mầm non, tôn trọng sự khác biệt ngày càng được định vị như một yêu cầu cốt lõi của giáo dục dựa trên Quyền trẻ em và công bằng trong trường học. Bởi lẽ con người được tạo ra để khác biệt.

Khác biệt là bản chất tự nhiên vừa định hình sự phát triển của trẻ, vừa góp phần tạo nên tính đa dạng của môi trường xã hội. Vì vậy, giáo dục cần thừa nhận, tôn trọng và định hướng trẻ tiếp cận khác biệt như

một giá trị tích cực trong tương tác và học tập hằng ngày. Các yếu tố khác biệt được biểu hiện trên nhiều phương diện như đặc điểm cá nhân (màu da, mái tóc, sức khỏe, tốc độ, nhịp độ phát triển, sở thích...), năng lực học tập, giới tính, ngôn ngữ, văn hoá, kinh nghiệm trước đó... Trong nhiều hệ thống giáo dục tiên tiến, tôn trọng sự khác biệt vừa là một giá trị sống vừa là một cấu trúc vận hành (CASEL, 2021). Hình thành và phát triển năng lực tôn trọng sự khác biệt cho trẻ mầm non là yêu cầu cần thiết góp phần xây dựng trường học hạnh phúc và an toàn. Tôn trọng sự khác biệt được hiểu là năng lực và khuynh hướng của trẻ trong việc: 1) Nhận ra và thừa nhận sự tồn tại của khác biệt, 2) Hiểu và so sánh sự khác biệt ở mức độ phù hợp lứa tuổi, 3) Điều chỉnh hành vi trân trọng các yếu tố khác biệt; 4) Đồng cảm các giá trị riêng của bản thân và người khác. Việc hiểu và chấp nhận những khác biệt về ngôn ngữ, văn hóa, quan hệ con người, năng lực cá nhân trong điều kiện tiếp xúc thông qua ngôn ngữ và hành vi giúp trẻ tăng cường mối quan hệ và năng lực hiểu biết, cùng chung sống. Để hướng đến thế hệ công dân toàn cầu, lan tỏa thực hành tôn trọng sự khác biệt vì thế cần được quan tâm, bàn luận sâu sắc nhằm xóa bỏ sự kì thị, đảm bảo công bằng, tạo điều kiện để trẻ hòa hợp với thế giới xung quanh.

Trên thế giới, vấn đề này đã được quan tâm nghiên cứu, trong đó quá trình hình thành và phát triển nhận thức của con người về tôn trọng sự khác biệt được tiếp cận dưới nhiều góc độ và khuynh hướng lí thuyết khác nhau. Dựa trên nền tảng tôn trọng phẩm giá con người, các triết gia và học giả đã sớm bàn luận, gợi mở các định hướng và chương trình giáo dục hướng tới trẻ mầm non. Ở Việt Nam, Bộ chuẩn phát triển trẻ em 5 tuổi (Ban hành theo Quyết định số 4222/QĐ-BGDĐT) đã đưa nội dung tôn trọng sự khác biệt ở trẻ 5 tuổi như một tiêu chí để hỗ trợ sự phát triển của trẻ. Tuy nhiên, các nghiên cứu khoa học trong nước về chủ đề này còn hạn chế; số lượng công bố chưa nhiều, do đó nền tảng lí luận vẫn cần tiếp tục được bổ sung.

Trên cơ sở phân tích các nghiên cứu quốc tế theo tiếp cận của Triết học, Đạo đức học, Xã hội học, Tâm lí học, Giáo dục học, bài viết trả lời các vấn đề nghiên cứu cốt lõi: 1) Tôn trọng sự khác biệt là gì và cơ sở hình thành tư tưởng này trong tiến trình lịch sử; 2) Quá trình phát triển nhận thức của con người về tôn trọng sự khác biệt trẻ mầm non. Trên cơ sở đó, bài viết chỉ ra tiến trình phát triển lí thuyết, cụ thể hóa sự chuyển dịch các luận giải khoa học nền tảng (Triết học - Đạo đức học - Xã hội học) thành khung lí luận

tâm lí học và giáo dục học gắn với giáo dục mầm non, đồng thời đề xuất một số định hướng nghiên cứu tiếp theo nhằm giáo dục tôn trọng sự khác biệt cho trẻ mầm non ở Việt Nam.

2. Nội dung nghiên cứu

2.1. Phương pháp nghiên cứu

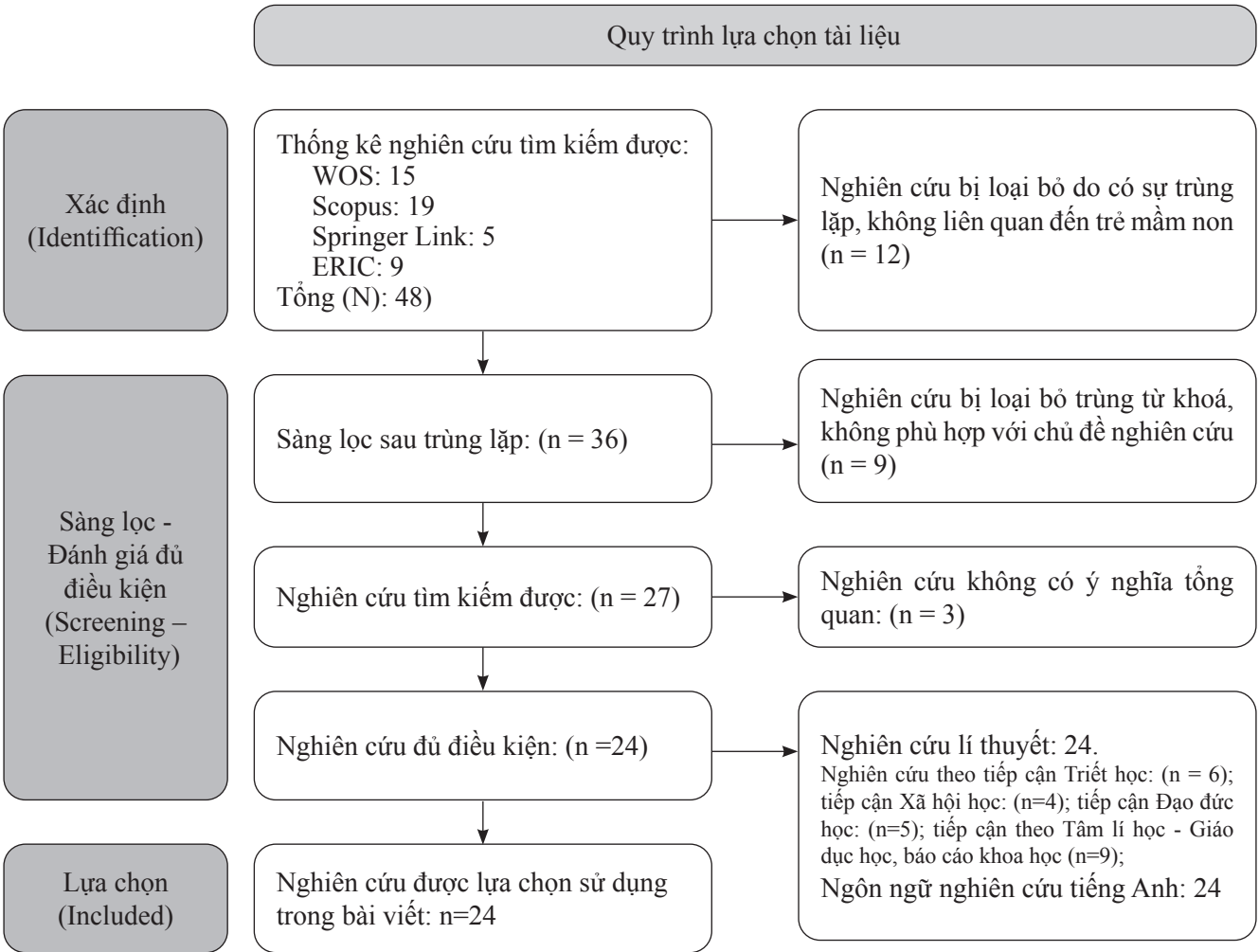
Nghiên cứu sử dụng phương pháp tổng quan tích hợp (Intergartive review) để tổng hợp và phân tích các nghiên cứu liên quan đến tôn trọng và tôn trọng sự khác biệt ở trẻ mầm non. Quá trình thu thập dữ liệu được thực hiện theo các bước sau (xem Hình 1):

(1) Sử dụng cơ sở dữ liệu và công cụ tra cứu học thuật uy tín: Web of Science, JSTOR, ResearchGate, đối chiếu với dữ liệu học thuật có thông tin tác giả minh bạch là Google scholar để xác minh tài liệu liên quan thông qua các từ khóa tìm kiếm gồm: “Respect”, “Respect for difference”, “Respectez la différence” trên cả tiếng Anh, Tiếng Pháp. Lựa chọn những cơ sở dữ liệu tìm kiếm này vì đây là nguồn mang tính học thuật cao, đa dạng lĩnh vực. Dựa trên kết quả trả về từ các công cụ tìm kiếm, người nghiên cứu lọc dữ liệu (không sử dụng AI để xây dựng tổng quan). Do vấn đề nghiên cứu mang tính chất tích hợp nên nguồn dữ liệu thứ cấp còn được thu thập qua Sách và các báo cáo, khuyến nghị, văn bản của một số tổ chức như UNESCO, UNICEF và CASEL nhằm bổ sung góc nhìn chính sách và định hướng thực hành cho Giáo dục Mầm non.

(2) Tiến hành đọc tiêu đề, tóm tắt và đánh giá tài liệu. Những bài báo thỏa mãn các điều kiện sau sẽ được lựa chọn: 1) Tiêu đề và tóm tắt chứa từ khoá; 2) Nghiên cứu cơ bản và nghiên cứu hỗn hợp (ưu tiên tài liệu có DOI) nội dung liên quan đến cơ sở khoa học, khái niệm, biểu hiện của tôn trọng sự khác biệt; 3) Dữ liệu và thời gian công bố, chỉ số xuất bản rõ ràng, có thể truy cập toàn văn; 4) Tác giả uy tín có nhiều công bố, thông tin liên lạc minh bạch. Việc tìm kiếm không giới hạn tuyệt đối theo niên đại, song ưu tiên các công bố gần đây từ 2016 - 2025 có liên quan đến thực hành sư phạm và trẻ em lứa tuổi mầm non.

(3) Quy trình sàng lọc được thực hiện dựa trên kết quả tìm kiếm ban đầu (n=48), loại trừ các loại tài liệu sau: 1) Tài liệu thuần giới thiệu, 2) Tài liệu chỉ tập trung vào giáo dục đặc biệt, 3) Trùng lặp và khó truy cập toàn văn. Mã hóa theo cách tiếp cận và tổng hợp bằng phân tích chủ đề.

(4) Điểm luận số lượng công trình đủ điều kiện n=24. Nghiên cứu sử dụng 24 công trình để phân tích - lập luận trình bày bài viết.

Hình 1: Quy trình lựa chọn tài liệu tham khảo theo chuẩn PRISMA

2.2. Kết quả nghiên cứu

Quá trình hình thành và phát triển nhận thức của con người về tôn trọng sự khác biệt ở trẻ mầm non là một chủ đề rộng được đề cập dưới nhiều cách tiếp cận khác nhau trong Triết học, Đạo đức học, Tâm lí học, Xã hội học, Giáo dục học và quan điểm của một số học giả hiện đại cùng chính sách từ các tổ chức quốc tế. Sự ra đời thuật ngữ “khác biệt” “tôn trọng sự khác biệt” được manh nha sớm nhất trong Triết học. Sau đó là đóng góp tiếp nối của Đạo đức học siêu hình (Franz & Moore, 2009; Carter, 2011; Magee, 2013) nhấn mạnh quan điểm tôn trọng bản sắc riêng trong quan hệ xã hội để phân biệt ranh giới cá nhân giữa mình và người khác. Giai đoạn phát triển cuối Thế kỉ XIX – nửa đầu Thế kỉ XX, giá trị học về tôn trọng sự khác biệt trở nên điển hình trội lên với cách tiếp cận của các nhà tâm lí học như John Dewey, Morgan, Perry... Từ cuối Thế kỉ XX đến nay, thuật ngữ “Tôn trọng sự khác biệt” được nhìn nhận, bàn luận tích cực trong các nghiên cứu Giáo dục học

(Connolly và cộng sự, 2010; Mirza & Meetoo, 2012; Miller và cộng sự, 2016) cùng một số học giả hiện đại (Hall và cộng sự, 2016; Aleksandra, 2024).

a. Theo tiếp cận Triết học

Từ thời kì Khai sáng, các triết gia như Immanuel Kant, Heinrich Rickert, Nietzsche, W. Windelband đặt con người như một chủ thể có phẩm giá và giá trị nội tại, xem sự độc đáo của cá nhân là điều “đáng được quan tâm nhất” (Taylor, 2019). Trong mạch tư tưởng này, khác biệt giữa con người và tôn trọng họ không còn là lựa chọn ứng xử thuần đạo đức mà là nguyên tắc bảo vệ con người, tức thừa nhận mỗi cá nhân là một chủ thể có bản sắc riêng, không bị quy theo chuẩn mực số đông. Trên nền tảng triết học cổ điển, Platon với thuyết lí trí thuần túy nhấn mạnh vai trò của lí trí và coi hành vi vô đạo đức như biểu hiện của sự thiếu hiểu biết (Foucault, 2005). Aristotle và David Hume góp phần định hình cách hiểu về cơ chế nhận thức về phẩm giá con người như nền tảng của thái độ tôn trọng. Trong triết học phương Đông,

Lão Tử (571-471 TCN) đề cao tự tri (biết mình) và tự chủ (làm chủ mình) nhấn mạnh “Biết người khác là thông minh; biết mình là trí tuệ đích thực” như một điều kiện để tích lũy năng lực xã hội còn Khổng Tử (VII-TCN) khẳng định “điều cần làm đầu tiên là tôn trọng con người từ trong tâm” coi tôn trọng là gốc rễ định hình quan hệ giữa người và người. Đầu Thế kỉ XX, tư tưởng của William James nhấn mạnh tính đa dạng của cảm xúc khi nhận diện sự khác nhau giữa bản thân và người khác qua trải nghiệm. Mặc dù các tư tưởng trên cung cấp tiền đề cốt lõi nhưng chưa làm rõ cơ chế chuyển hóa từ nhận thức xã hội sang công nhận bản sắc ở trẻ. Theo hướng hiện đại, tác giả Balint (2010), Calaro và Abulad (2019) phát triển cách tiếp cận mang tính vận hành khi đặt tôn trọng sự khác biệt trong cấu trúc của ý thức xã hội. Theo đó, tôn trọng khác biệt được hình thành thông qua tiến trình: Từ cá nhân (trong đó có trẻ em) xác lập ranh giới bản thân, nhận biết sự khác nhau giữa mình và người khác qua quan sát rồi thiết lập các tương tác phù hợp (Balint, 2010). Ở bình diện xã hội, triết học Mác-Lênin nhấn mạnh tôn trọng gắn với bản sắc và tự ý thức; ý thức về sự khác biệt chịu sự quy định của tồn tại xã hội (Heinrich và cộng sự, 1989; Lotze, 2006; Magee, 2013) cho thấy tôn trọng không chỉ là phạm trù cá nhân mà còn là cơ chế điều hòa quan hệ và tính xã hội trong cộng đồng (Overbeck & Abulad, 2005). Nhìn chung, dù không trực tiếp bàn về tôn trọng sự khác biệt ở trẻ mầm non, tiếp cận Triết học cung cấp nền tảng về phẩm giá - bản sắc - ý thức xã hội, qua đó lí giải vì sao tôn trọng khác biệt phải bắt đầu từ nhận ra giá trị con người và ranh giới cá nhân.

b. Theo tiếp cận Đạo đức học

Nếu Triết học làm rõ nền tảng về nhân sinh quan, sự tồn tại tự nhiên và giá trị phổ quát của trẻ thì Đạo đức học cho rằng, tôn trọng sự khác biệt vừa là nguyên tắc ứng xử có thể quan sát, vừa là giá trị thực hành, quy chiếu qua nghĩa vụ công dân trong tương tác xã hội. Trên nền tảng “lí tính thực hành” của I. Kant, hành động theo bốn phạm được xem là động cơ đạo đức cốt lõi (Martin, 2004); các luận giải tiếp nối làm rõ rằng hành vi nhận ra sự khác biệt hình thành trong chuỗi tương tác giữa trẻ và người khác có thể được quan sát bởi người thứ ba hoặc qua thực hành tự ý thức (Calaro & Abulad, 2005; Carter, 2011). Từ nửa cuối Thế kỉ XX đến nay, các nghiên cứu đạo đức học mở rộng theo hướng khái niệm hóa và đo lường giá trị, gắn tôn trọng với hệ giá trị - niềm tin (Rokeach, 1973; Hartman, 1990) đồng thời đặt trong các chiều văn hóa như thế tục - lí trí so với truyền thống và tự ý thức cái tốt, cái xấu - so với giá

trị sinh tồn (Inglehart và cộng sự, 2005; Gozdecka, 2016; Nagl - Docekal, 2018). Dựa trên quan điểm của Inglehart và cộng sự (2005) và Nagl-Docekal (2018), tác giả Kirchschräger (2020) cho rằng, tôn trọng khác biệt chia làm hai phần, bao gồm: 1) Tính bản năng (tự nhiên); 2) Tính nhân đạo. Ở bình diện nghiên cứu thực tiễn trên trẻ mầm non, tôn trọng sự khác biệt thể hiện hành động tích cực đối với các nhóm trẻ dễ tổn thương (trẻ khuyết tật hoặc bạo hành, trẻ em trong các cuộc chiến tranh...) nhằm giảm thiểu hệ quả tâm lí - xã hội (Naughton & Glenda, 2006; Balint, 2013), đồng thời được lí giải như sự kết hợp giữa yếu tố bản năng và yếu tố nhân đạo (Kirchschräger, 2020), gắn với bình đẳng giới, quyền trẻ em và đa dạng (Mirza & Meetoo, 2012). Tôn trọng sự khác biệt theo tiếp cận Đạo đức học cũng được nhìn nhận là lí tính thực hành giúp thiết lập ranh giới cá nhân, duy trì quan hệ hòa bình (Nagl-Docekal, 2018). Nổi bật từ các nghiên cứu của Đạo đức học, tôn trọng sự khác biệt gắn với việc đo lường giá trị, chuẩn mực và niềm tin đạo đức trong đời sống. Tiếp cận này được kế thừa để định nghĩa và xác định các biểu hiện về thái độ của trẻ với các khác biệt trong xã hội. Như vậy, so Triết học thiên về phạm trù ý thức xã hội, Đạo đức học đóng góp nổi bật ở việc chuyển tôn trọng sự khác biệt thành nghĩa vụ công dân trong chuẩn mực của giá trị và ứng xử đạo đức cho trẻ mầm non.

c. Theo tiếp cận Xã hội học

Trên nền tảng quan điểm về giá trị và niềm tin của M.Rokeach, R.F. Inglehart, Hartman (các nhà xã hội học ở Thế kỉ XX), lí thuyết trao đổi xã hội của Homans (1980) và phát triển lí thuyết của Thibaut & Kelley nhấn mạnh sự tham gia của trẻ trong mối quan hệ “gắn kết - trao đổi xã hội”. Khi thiếu cơ chế hiểu về khác biệt, nhóm trẻ dễ xuất hiện khuynh hướng loại trừ hoặc tẩy chay. Các chuẩn mực xã hội vận hành khác nhau khiến trẻ quan sát về bạn khác nhau (Scheidecker và cộng sự, 2022). Để đạt kết quả tích cực, trẻ cần học cách kết bạn, khoan dung và thấu hiểu lẫn nhau. Đây là luận cứ quan trọng giải thích bản chất các yếu tố chi phối đến việc thể hiện tôn trọng sự khác biệt ở trẻ mầm non. Vicky (2005), Connolly và cộng sự (2010) tiếp tục nhấn mạnh tôn trọng sự khác biệt chịu chi phối bởi cấu trúc xã hội, mức độ tiếp xúc, cơ chế xã hội hóa và động lực quyền lực. Từ góc nhìn Xã hội học, tôn trọng sự khác biệt không hình thành đơn lẻ ở trẻ mầm non mà là kết quả của quá trình xã hội hóa trong bối cảnh chuẩn mực văn hóa, mức độ tiếp xúc và sự chấp nhận. Các nghiên cứu gần đây cho thấy ý niệm khác biệt ở trẻ gắn với giao thoa văn hóa và tập quán xã hội (Glover

& Friedman, 2015; Aleksandra và cộng sự, 2024), đồng thời sự vận động của văn hóa bản địa có thể định hướng động cơ và thái độ trong hành vi của trẻ (Arthur & Edwards, 2019). Scheidecker và cộng sự (2022) chỉ ra bối cảnh văn hóa là các điều kiện quan trọng ảnh hưởng đến cách trẻ biểu hiện (hoặc không biểu hiện) tôn trọng sự khác biệt. Như vậy, theo tiếp cận xã hội học, tôn trọng sự khác biệt được dịch chuyển từ “phẩm chất cá nhân” sang “năng lực sống cùng nhau” đó là sự khoan dung và thấu hiểu lẫn nhau.

d. Theo tiếp cận Tâm lý học

Tâm lý học nhấn mạnh cơ chế hình thành nhận ra sự khác biệt ở trẻ mầm non thống nhất giữa ý thức (nhận thức - cảm xúc - động cơ), là biểu hiện của ý thức và hành vi trong quan hệ xã hội. Theo Maslow (1950), tôn trọng sự khác biệt như một nhu cầu gắn với phát triển bản ngã và hiện thực hóa tiềm năng; Rogers (1960) nhấn mạnh giá trị vốn có của trẻ và yêu cầu được đối xử bằng nhân phẩm. Ở hướng học tập xã hội, Bandura (1970) làm rõ vai trò của hình mẫu, sự củng cố và cơ chế tự điều chỉnh khi trẻ tương tác với người khác. Dù không trực tiếp bàn về tôn trọng sự khác biệt, các luận giải của Bandura (1970) về tự phản hồi và tự kiểm soát cung cấp cơ sở khoa học chứng minh trẻ có thể nhận diện khác biệt, bộc lộ cảm xúc, từ đó điều chỉnh hành vi theo hướng xây dựng mối quan hệ an toàn và tích cực. Các nghiên cứu hiện đại mở rộng theo hướng thao tác hóa khái niệm và đo lường. MacNaughton (2006) xem tôn trọng sự khác biệt như một thành tố năng lực liên quan đến nhận thức, động lực giao tiếp, lòng tự trọng và phản ứng hành vi. Trong khi đó, Miller và cộng sự (2016) nhấn mạnh tôn trọng sự khác biệt là kết quả tích lũy của hệ thống tư duy gắn với hành động, giúp trẻ nhận ra và diễn giải điểm riêng của người khác (Miller và cộng sự, 2016). Glover và Friedman (2015) cho rằng, tôn trọng sự khác biệt là khái niệm dễ chồng lấn, các yếu tố khác biệt khiến việc đo lường (đặc biệt qua các biểu hiện giao tiếp) có nguy cơ nhầm lẫn nếu không phân tách rõ thành phần. Ở góc độ cấu trúc hành vi, tôn trọng sự khác biệt được mô tả như một khuynh hướng nội tại định hướng hành vi ứng xử của trẻ mầm non qua tương tác (Hall và cộng sự, 2016). Tương tự, các biểu hiện đồng tình hay không đồng tình qua tình huống, kể cả ở dạng lời và không lời hoặc qua hồi tưởng - kể lại đều có thể phản ánh mức độ tôn trọng/không tôn trọng trong quan hệ xã hội (Turunen và cộng sự, 2014). Việc bổ sung cơ chế vận động tôn trọng sự khác biệt như một quy tắc tương tác (Yuen. J.Huo,

2008) giúp trẻ mầm non hình thành động cơ, thừa nhận hoặc đối ứng, từ đó phát triển thái độ và lựa chọn hành vi tích cực để đáp trả. Từ nhiều nghiên cứu công bố về chủ đề này, Miller và cộng sự (2016) nhấn mạnh: “việc trẻ biết thừa nhận rằng mọi người có nhiều khác biệt có thể nhìn thấy hoặc không nhìn thấy được và bằng cách hiểu, kể lại, bày tỏ cảm xúc, suy nghĩ hoặc đánh giá qua ngôn ngữ có lời hoặc không lời” sẽ góp phần định nghĩa về tôn trọng sự khác biệt được tường minh hơn. So với các tiếp cận thiên về nền tảng giá trị và chuẩn mực, tiếp cận Tâm lý học nổi bật ở việc làm rõ cấu trúc hành vi và khả năng thao tác hóa tôn trọng sự khác biệt thành các biểu hiện quan sát được ở trẻ mầm non. Vận dụng tiếp cận này, theo đó năng lực tôn trọng sự khác biệt có thể được đo lường qua việc trẻ nhận ra khác biệt; diễn giải hoặc biểu đạt các yếu tố khác biệt; tự điều chỉnh hành vi trong tương tác xã hội.

đ. Theo tiếp cận Giáo dục học

Từ Thế kỉ XIX, các nhà giáo dục như Prellwitz (1934) Eduard Seguin (1839) và Jean Pierre Falret (1840) đã đề xuất các giải pháp tác động cho trẻ có khiếm khuyết trí tuệ. Tuy nhiên, các nhà giáo dục học cho rằng không chỉ đối với trẻ khuyết tật mà ngay cả trẻ bình thường cũng cần tôn trọng sự khác biệt để trẻ có thể phát triển tốt nhất. Dựa trên lý thuyết của Jean Piaget, Freud, các học giả hiện đại tiếp tục chú ý đến sự khác biệt trong quá trình phát triển của trẻ (Daniels và cộng sự, 2008; Jean & Deborah, 2010; Connolly và cộng sự, 2010; Mirza & Meetoo, 2012; Miller và cộng sự, 2016). Năm 2006, thuật ngữ tôn trọng sự khác biệt chính thức xuất hiện trong các nghiên cứu trên trẻ mầm non trong một công bố khoa học của MacNaughton, tác giả cho rằng trẻ 3 tuổi đã sớm nhận ra sự khác biệt trên cơ thể đặc biệt là màu da. Ở bình diện nội dung và mục tiêu giáo dục, tôn trọng sự khác biệt được mô tả như việc “chấp nhận và đánh giá cao khác biệt về đặc điểm cơ thể, ngôn ngữ, văn hóa, tín ngưỡng, khả năng và cái nhìn của mọi người” (Naughton.G & Glenda, 2006), đồng thời góp phần cải thiện nhận thức về các vấn đề xã hội (màu da, chủng tộc, tôn giáo, niềm tin) và phát triển kĩ năng lắng nghe - tương tác, xử lý xung đột liên nhân cách hiệu quả (Diekstra, 2008). Các chương trình giáo dục về tôn trọng sự khác biệt của tác giả Miller và cộng sự (2016) tập trung giúp trẻ tích cực xây dựng kiến thức, hiểu biết và năng lực thể hiện thái độ, hành vi phù hợp (Mirza & Meetoo, 2012). Dựa trên lý thuyết vùng phát triển gần của L. Vygotsky (1924) nhấn mạnh vai trò của tương tác xã hội, bối cảnh văn hóa và khác biệt cá nhân, Hartman

và cộng sự (2017) cho rằng, các chương trình cần tăng cường giải quyết các vấn đề đa dạng ở trẻ nhỏ như giới tính, tôn giáo, sắc tộc, định kiến, ngôn ngữ, chủng tộc, khuyết tật trong các tình huống khác nhau - hướng đến sự đồng cảm, biết chấp nhận điều vốn có. Ở cấp độ mô tả hành vi, Balint (2013) nhấn mạnh: “Một đứa trẻ biết tôn trọng sự khác biệt là biết thừa nhận rằng mọi người có nhiều khác biệt có thể nhìn thấy hoặc không nhìn thấy được và bằng cách hiểu, kể lại, bày tỏ cảm xúc, suy nghĩ hoặc đánh giá qua ngôn ngữ có lời hoặc không lời”. Các bằng chứng thực nghiệm cho thấy khi tôn trọng sự khác biệt được tích hợp vào hoạt động giáo dục, trẻ có xu hướng chan hòa hơn trong quan hệ xã hội, hình thành ý nghĩa xã hội của khác biệt và dần dần tôn trọng lẫn nhau (Glover & Friedman, 2015). Đặc biệt, Connolly (2010) thông qua một số hoạt động như chơi đóng vai, mô phỏng tình huống về tôn trọng sự khác biệt có thể kích thích trẻ học cách làm việc cùng nhau và cố gắng thể hiện hành vi tốt. Việc kết hợp chương trình tôn trọng sự khác biệt vào trường học được ghi nhận có liên hệ với cải thiện sự an lạc (well-being) cho trẻ (Daubert và cộng sự, 2018; Whitman, 2018; Dewi và cộng sự, 2017; Setyteringsih và cộng sự, 2018) và hỗ trợ trẻ mầm non học cách kiểm soát bản thân, vượt qua căng thẳng cảm xúc (Sarcasanni và cộng sự, 2015), qua đó tạo ý nghĩa tích cực về cảm xúc, hành vi và tương tác xã hội (Durlak và cộng sự, 2011). Như vậy, từ luận giải về phẩm giá, nhân sinh quan (trong Triết học) đến các tiếp cận nhấn mạnh chuẩn mực và bốn phạm đạo đức (Đạo đức học), cấu trúc xã hội (Xã hội học) cũng như cơ chế tâm lý và hành vi (Tâm lý học), các tác giả giáo dục học nhấn mạnh tôn trọng sự khác biệt là năng lực thể hiện nhận ra, thừa nhận và đồng cảm trước các khác biệt đồng thời biết điều chỉnh lời nói và hành vi chuẩn mực thể hiện sự trân trọng các giá trị riêng của bản thân và người khác.

Quan điểm giáo dục của một số tổ chức quốc tế: Ở bình diện vĩ mô, tôn trọng sự khác biệt là nội dung giáo dục được thực hiện từ các chương trình hành động. Trong đó tổ chức CASEL qua chương trình học tập cảm xúc - xã hội, tôn trọng sự khác biệt được triển khai tích hợp qua các thành tố: Nhận thức xã hội, kĩ năng quan hệ và ra quyết định có trách nhiệm, qua đó hỗ trợ trẻ phát triển sự thấu cảm, tôn trọng sự khác biệt và xây dựng hành vi tương tác tích cực trong môi trường đa dạng (CASEL, 2021; Wukade, 2015; Hayashi và cộng sự, 2009). Các khuyến nghị/chương trình của UNESCO, UNICEF, OECD và một số trung tâm/điển đàn chiến lược về quyền trẻ

em (CEC) nhấn mạnh tôn trọng sự khác biệt không chỉ là một giá trị sống mà còn là chương trình hành động gắn với chính sách và chuẩn mực nhà trường nhằm thúc đẩy sự phát triển của trẻ. Ở cấp triển khai, từ năm 2014 đến nay, UNESCO với sáng kiến Teaching Respect for All và mô hình “Trường học hạnh phúc” tại châu Á - Thái Bình Dương đã xây dựng môi trường học đường tích cực, đáp ứng đa dạng nhu cầu và hoàn cảnh của trẻ. Ở cấp quốc gia các chính sách như xây dựng bộ quy tắc lớp học, các hoạt động chống kì thị và định kiến, truyền thông giáo dục, thiết lập bộ chỉ số đánh giá trường mầm non hạnh phúc của UNICEF thể hiện sự coi trọng nội dung tôn trọng sự khác biệt trong trường học (Kadum & Hmelak, 2018). Bằng việc cụ thể hoá tôn trọng sự khác biệt thành chương trình hành động, các tổ chức quốc tế xem đây là mục tiêu năng lực phổ quát ở bậc Mầm non.

Tóm lại, qua phân tích có thể thấy, việc trẻ mầm non có khả năng nhận ra và thừa nhận sự tồn tại của khác biệt, hiểu và so sánh sự khác biệt ở mức độ phù hợp lứa tuổi, điều chỉnh hành vi trân trọng các yếu tố khác biệt là thành tố thể hiện năng lực tôn trọng sự khác biệt. Đây cũng là cơ sở để thao tác hoá khái niệm thành các chỉ báo nội dung và đánh giá phù hợp lứa tuổi trong giáo dục mầm non.

2.3. Một số định hướng nghiên cứu vấn đề

Đây là nghiên cứu mang tính chất khai mở và đặt vấn đề. Tổng quan cho thấy, nghiên cứu về tôn trọng sự khác biệt ở trẻ mầm non đang được quan tâm và có xu hướng mở rộng theo hướng ứng dụng vào bối cảnh giáo dục mầm non. Trên cơ sở lấy tiếp cận Giáo dục học làm trọng tâm, tổng quan làm rõ sự chuyển dịch từ “giải thích giá trị” sang định hướng một số vấn đề nghiên cứu chủ đề tôn trọng sự khác biệt ở trẻ mầm non như: 1) Chuẩn hóa khái niệm, cấu trúc và biểu hiện theo nhận thức - thái độ - hành vi ở trẻ; 2) Phát triển công cụ đo lường/phiếu quan sát; 3) Thiết kế, triển khai và đánh giá hiệu quả các mô hình giáo dục tôn trọng sự khác biệt gắn với lấy trẻ làm trung tâm, học tập cảm xúc - xã hội và Quyền trẻ em; 4) nghiên cứu các điều kiện ảnh hưởng như niềm tin - thực hành của giáo viên mầm non và cha mẹ trẻ về tôn trọng sự khác biệt. Các định hướng cụ thể được tóm tắt trong Bảng 1.

3. Kết luận

Kết quả tổng quan cho thấy các tiếp cận về tôn trọng sự khác biệt đã vượt ra ngoài phạm vi một chuẩn mực đạo đức thuần túy để khái niệm hóa

Bảng 1: Một số định hướng nghiên cứu về tôn trọng sự khác biệt cho trẻ mầm non

Về nghiên cứu lí luận	(1) Cơ chế hình thành và phát triển tôn trọng sự khác biệt cho trẻ mầm non. (2) Đặc điểm, biểu hiện của tôn trọng sự khác biệt ở trẻ mầm non. (3) Xây dựng thang đo đánh giá mức độ biểu hiện về tôn trọng sự khác biệt ở trẻ mầm non. (4) Quy trình tổ chức các hoạt động giáo dục tôn trọng sự khác biệt cho trẻ ở trường mầm non. (5) Mối quan hệ giữa tiếp cận Quyền trẻ em với nội dung giáo dục tôn trọng sự khác biệt thể hiện trong Chương trình Giáo dục Mầm non ở Việt Nam.. (6) Phân tích sự phù hợp giữa khung lí luận giáo dục tôn trọng sự khác biệt với Chuẩn phát triển trẻ em 5 tuổi ở Việt Nam. (7) Nghiên cứu xây dựng các biện pháp, trò chơi tình huống, video, câu chuyện, tranh ảnh, hoạt hình, bài tập mô phỏng... nhằm giáo dục tôn trọng sự khác biệt cho trẻ mầm non. (8) Nghiên cứu xây dựng giáo trình cho sinh viên ngành Giáo dục mầm non. Tài liệu, học liệu số, sổ tay hướng dẫn giáo viên và cha mẹ phát triển năng lực tôn trọng sự khác biệt cho trẻ mầm non.
Về nghiên cứu thực tiễn	(1) Đánh giá thực trạng mức độ biểu hiện của tôn trọng sự khác biệt ở trẻ mầm non theo độ tuổi, theo vùng miền, giới tính, điều kiện văn hoá. (2) Nghiên cứu thực trạng mức độ lồng ghép nội dung giáo dục tôn trọng sự khác biệt cho trẻ ở mầm non. (3) Đánh giá mức độ nhận thức, thái độ và hành vi của giáo viên (hoặc cha mẹ) về giáo dục tôn trọng sự khác biệt cho trẻ 5-6 tuổi ở trường Mầm non (4) Thực nghiệm áp dụng các công cụ/biện pháp giáo dục tôn trọng sự khác biệt cho trẻ mầm non.

như một năng lực bao gồm các thành tố nhận thức, cảm xúc và hành vi của trẻ mầm non thể hiện qua việc trẻ nhận ra, chấp nhận và đồng cảm với những khác biệt của cá nhân và người khác. Tôn trọng sự khác biệt là điều kiện nền tảng để hiện thực hóa giáo dục vì sự phát triển bền vững trong nhà trường bởi nó thúc đẩy công bằng, hòa nhập và năng lực chung sống trong một môi trường học tập đa dạng (UNESCO, 2021). Vì vậy, thông qua tiếp cận liên ngành với khung lí thuyết để giải thích bản chất của tôn trọng sự khác biệt trong giáo dục mầm non, bài viết có làm rõ khái niệm và cơ chế hình thành tôn trọng sự khác biệt như một quá trình phát triển: Từ nhận biết khác biệt, hình thành ý nghĩa xã hội

của khác biệt đến biểu hiện trong thái độ và hành vi. Cách tiếp cận này là sự tổng hợp các nghiên cứu trước vốn còn phân tán theo ngành và chưa chuyển các luận giải nền tảng sang các giáo dục cho trẻ mầm non. Tuy vậy, hạn chế của nghiên cứu là tổng quan tích hợp nên chưa đáp ứng đầy đủ các yêu cầu của tổng quan hệ thống hoặc tổng hợp định lượng, vì vậy kết quả chủ yếu mang tính khái quát hoá tri thức. Dù vậy, với những đóng góp hiện tại, nghiên cứu góp phần làm sâu sắc thêm nhận thức và bổ sung cơ sở khoa học tham chiếu cho việc giáo dục tôn trọng sự khác biệt trong bối cảnh đổi mới giáo dục mầm non ở Việt Nam hiện nay.

Tài liệu tham khảo

Aleksandra, Š. I. N. D. I. Ć., Sandra, K. A. D. U. M. & Jurka, L. V. (2024). Factors of recognition and respecting individual differences in the educational process from the students'point of view. *International Review*, (3-4), p.63.

Balint, P. A. (2010). Avoiding an intolerant society: Why respect of difference may not be the best approach. *Educational philosophy and theory*, 42(1), pp.129-141.

Balint, P. A. (2013). Against Respecting Each Others' Differences, *Journal of applied philosophy*, Volume 30, Issue3, Special Issue: Toleration and Respect, pp.254-267, <https://doi.org/10.1111/japp.12016>

Calaro R.C & Abulad R.E (2005). *Socrates: A very short introduction*. Oxford: Oxford University Press. Link: <https://global.oup.com/academic/product/socrates-a-very-short-introduction-9780198835981?cc=vn&lang=en&>

Carter, I. (2011). Respect and the Basis of Equality, *Ethics intervention and support efforts*. *Journal of Positive Behaviour Interventions*. 15 (2), pp.124-127. <https://doi.org/10.1086/658897>

Connolly, P., Miller, S. & Eakin, A. (2010). A cluster randomised trial evaluation of the media initiative for children: *Respecting difference programme*. Belfast: Centre for Effective Education, Queen's University Belfast.

Glover, J. & Friedman, H. L. (2015). Recognizing cultural differences. *Transcultural competence: Navigating cultural differences in the global community* (pp.29-42). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/14596-003>

- Gozdecka, D. A. (2016). *Rights, religious pluralism and the recognition of difference: off the scales of justice.* (pp.179-196). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315756318>
- Hall, G. C. N., Yip, T. & Zárate, M. A. (2016). On becoming multicultural in a monocultural research world: A conceptual approach to studying ethnocultural diversity. *American Psychologist*, 71(1), p.40.
- Hartman, S., Winsler, A. & Manfra, L. (2017). Behavior concerns among low-income, ethnically and linguistically diverse children in child care: Importance for school readiness and kindergarten achievement. *Early Education and Development*, 28(3), pp.255-273. <http://doi.org/10.1080/10409289.2016.1222121>
- Kadum, S., Vodopivec, J. L. & Hmelak, M. (2018). *Attitudes of Students about the Importance of Respecting Individual Differences among Children.* IZOBRAŽEVANJU, p.177.
- Kirchschläger, P. G. (2020). Human dignity and human rights: Fostering and protecting pluralism and particularity, *Interdisciplinary Journal for Religion and Transformation in Contemporary Society*, 6(1), pp.90-106. <https://doi.org/10.30965/23642807-00601006>
- Magee, B. (2013), *The Story of Thought: The Essential Guide to the History of Western Philosophy*, The Quality Paperback Bookclub, 1998, ISBN 0-7894-4455-0
- Mark Currie (2004). *Difference*, <https://doi.org/10.4324/9780203644614>
- Miller, S., Connolly, P. & Eakin, A. (2016). *A Cluster Randomised Trial Evaluation of the Media Initiative for Children: Respecting Difference Programme*, Centre for Effective Education, Queen's University Belfast, <http://qub.ac.uk/cee>
- Mirza, H. S. & Meetoo, V. (2012). *Respecting Difference: Race, Faith and Culture for Teacher Educators.* Institute of Education-London. 20 Bedford Way, London, WC1H 0AL, UK.
- Nagl-Docekal, H. (2018). Respecting Difference: A Moral Commitment with Universalist Implications. In *Proceedings, Songshan Forum 2018: Multicultural Coexistence, Harmonious Symbiosis, Sharing Future* (pp.55-68). Institute for Advanced Humanistic Studies at Peking University.
- Naughton, G. & Glenda, M. (2006). *Respect for diversity. An international overview.* Working paper 40, The Netherlands: Bernanrd van Leer Foundation.
- OECD (2025). *Reducing Inequalities by Investing in Early Childhood Education and Care*
- Scheidecker, G., Chaudhary, N., Oppong, S., Röttger-Rössler, B. & Keller, H. (2022). Different is not deficient: Respecting diversity in early childhood development. *The Lancet Child & Adolescent Health*, 6(12), e24-e25.
- Taylor C.C.W (2019). *Socrates: A very short introduction.* Oxford: Oxford University Press. ISBN: 9780198835981
- Turunen, T., Uusiautti, S. & Määttä, K. (2014). Changing voices in early years curricula. An example from Finnish pre-school education. *Early child development and care*, 184(2), pp.293-305.
- UNICEF (2014). *Mainstreaming respect for diversity and multiculturalism in early childhood development.*
- Weis, L., Jenkins, H. & Stich, A. (2017). Diminishing the Divisions Among Us: Reading and Writing Across Difference in Theory and Method in the Sociology of Education, *The Review of Educational Research (RER)*, 79 (2), pp.912-945. <https://doi.org/10.3102/0034654308328746>